

УДК:[(093.3):82(=16)] (477.83/.86 -058.237) "18/19"

МІЖ ІДЕОЛОГІЄЮ Й ЕСТЕТИКОЮ: СЛОВ'ЯНСЬКІ ЛІТЕРАТУРИ У СПРИЙНЯТТІ ГАЛИЦЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ХІХ–ХХ ст.

Роман ГОЛИК

*Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України,
вул. Козельницька, 4, Львів, 79008
Відділ історії середніх віків
e-mail: roman_holyk70@ukr.net*

У статті розглядається питання рецепції слов'янських літератур у середовищі галицької української й польської інтелігенції ХІХ–ХХ ст. Автор аналізує ідеологічний та естетичний вплив літературних текстів на ментальність галичан і причини, з яких ці тексти входили до літературного канону галицьких українців та поляків.

Ключові слова: слов'янські літератури, Галичина, стереотип, ментальність, історія, ідеологія, естетика.

В історіографії побутує думка, що між “чистою” історією й історією літератури лежить провалля, яке відокремлює точне знання від неточного, а наукове мислення – від образного (“історію” – від “літератури”). На думку частини дослідників, використовувати художні твори навіть для аналізу суспільної атмосфери чи ментальності того чи іншого часу треба дуже обережно: вони нібито “не репрезентативні”, здатні формувати історичні фантоми та міфи тощо. Тому “белетристику” (під яку підпадають різні літературні тексти) часто протиставляють документу як достовірнішому історичному джерелу. Звідси – дискусії довкола знаної книги “Осінь середньовіччя” Йохана Гейзінги (значною мірою побудованої на художній образності) й суперечки навіть серед прихильників відомої французької школи “Анналів” чи “Нової історії”: одні її представники довіряють красному письменству, інші ставляться до нього насторожено. Оскільки ж література була й залишається однією з ключових форм існування культури, здатною впливати на суспільство, світогляд й поведінку людей, а в певних випадках – цілих спільнот, вона повинна вивчатися традиційною історією літератури, а також історією її читання¹. Студії над читанням як історичним феноменом допомагають реконструювати світ ідей та інтересів читацької публіки, її соціальну й культурну стратифікацію. В Україні ж такі дослідження лише розпочинаються, хоч і мають за собою певні традиції. Це підтверджує й розвиток галицької славістики, у якій історичні та літературознавчі студії були суміжними, але нерідко ізольованими одні від одних. Проте в такому мультикультурному і поліетнічному регіоні, як Галичина, красне письменство нерідко виступало носієм ідеологічних, суспільно-політичних доктрин та впливало на хід історичних подій². Тому історіографія сприймання й поширення слов'янських літератур у

¹ Дарнтон Р. Історія читання // Нові перспективи історіописання. Київ, 2004. С.194–229.

² Не випадково відомий міф “львівських дітей / орлят”, який культивували у польському середовищі 20–30-х років ХХ ст., змальовував юних “оборонців Львова” люди, котрих на боротьбу з “українською інвазією” надихали твори польських класиків (наприклад, Г.Сенкевича).

цьому краї водночас і багата, і обмежена. Багата, бо в широкому розумінні сюди могла б увійти більшість досліджень, присвячених, наприклад, історії польської та української літератур (у тій частині, де йдеться про літературну традицію регіону). Обмежена, бо праць, в яких спеціально розглядалися б поширення й функціонування слов'янських літератур та їхній суспільно-культурний резонанс в Галичині, обмаль. Формально, за назвою, цю проблему висвітлювала, наприклад, книга Вл.Завадзького, присвячена польському письменству ранньоавстрійського часу³. Згодом подібне питання було винесене, фактично, лише в заголовок доволі дискусійної монографії В.Малкіна про функціонування російської літератури в краї⁴. У пропонованій статті зроблена спроба в загальних рисах окреслити лише одну проблему: як читання текстів, написаних слов'янськими авторами, впливало на формування світогляду галицької інтелігенції та на літературну традицію, яку вона створила.

Генеза. У науковій літературі утвердилася думка, що писемна культура й література прийшла на землі середньовічної Галичини у слов'янській формі. Умовною початковою точкою її оригінального розвитку вважається Галицько-Волинський літопис (орієнтовно друга половина XIII–XIV ст.), хоча оригінал цієї пам'ятки втрачено, й відома вона лише за пізнішими списками. Крім літопису, який репрезентував поствізантійську книжну традицію Русі, до неї входив також корпус слов'янських перекладів релігійної та світської літератури. Однак уже з 40-х років XVI ст. на землях колишнього Галицько-Волинського князівства/королівства Русі виникає конкуренція, а водночас і взаємодія двох культур та літератур: руської та польської. Позірно усе середньовіччя та ранній новий час вони протистоять одне одному. Кульмінацією цього процесу стало полемічне письменство XVI–XVII ст.: представники польської (католицької) сторони звинувачували руських авторів у поширенні схизми, а руські (православні) письменники різко відмежовувалися від латинництва, яке, на їхню думку, поширювали польські твори. З одного боку, це природно: руська (українська) література ґрунтувалася на східнохристиянській традиції, польська – на західній латинській. Проте за опозицією двох ідеологій в багатьох випадках насправді приховувалася тотожність або майже ідентичність естетичних та риторичних форм. Насправді чимало творів руських авторів були польськими за мовою і принципами, які диктувала польська ренесансна й барокова писемність. Інша справа, що ці тексти, за задумом авторів, повинні були протистояти польській культурній експансії.

Водночас польські книжники, які вирости і сформувалися на Русі, також вважали свої літературні твори “русськими” – у тому сенсі, що в їх образній системі відобразилися елементи місцевого патріотизму та специфічного співіснування культур. І все ж частина текстів того часу були руськими чи польськими лише за змістом, а формально репрезентували східноєвропейський варіант латиномовної літературної цивілізації. Не випадково один з чільних представників галицької української інтелігенції першої половини XIX ст. Іван Вагилевич класифікував руських авторів XVI–XVIII ст. насамперед за мовним принципом, і лише після цього – за етноконфесійним: “pisarze Polscy Rusini” (букв. “польські письменники-русини”) та “pisarze Łacińscy Rusini” (“латинські письменники-русини”)⁵ (хоча, зрозуміло, нині такі назви, що вписувалися в полоноцентричну концепцію І.Вагилевича, не актуальні). Зрештою, усі ці автори – “латинські”, “польські”, “руські”, на жаль, репрезентували периферію європейської пізньо-

³ Zawadzki W. Literatura w Galicji. Ustęp z pamiętników Władysława Zawadzkiego. Lwów, 1878.

⁴ Малкин В. Русская литература в Галиции. Львов, 1957.

⁵ Wagilewicz J. D. Pisarze Polscy Rusini wraz z dodatkiem Pisarze Łacińscy Rusini. Przemysł, 1996.

середньовічної літератури: і за ідеологією, і за стилістикою, і за набором тем, і за впливом. Латиномовні “Leopolis Triplex” (“Потрійний Львів”) Юзефа Бартоломея Зіморевича і “Роксолянія” Себатіана Фабіана Кльоновича, поезії Шимона Шимоновича залишилися переважно у колі польської культури, тоді як тексти Івана Вишенського, Памви Беринди чи Кирила Транквіліона Ставровецького – у колі руської чи ширше – східнослов'янської традиції.

Австрійська Галичина. Наприкінці XVIII–на початку XIX ст. цивілізаційні та політичні зрушення змінили сприймання давніх літературних традицій – і української, і польської. Модерна доба, сформована спочатку ідеологією Просвітництва, а потім романтизму, вимагала нового дискурсу, нових образів та авторів. Незважаючи на ці зміни, у створеній австро-угорською адміністрацією провінції Галичини і Володимирії й надалі конкурували (у різні періоди – з різною силою) дві літературні та культурні традиції: руська (українська) та польська. Кожна розвивалася у власному колі, у своєму середовищі, та все ж вони взаємодіяли одна з одною. При цьому впродовж XIX–початку XX ст. кожна зазнала суттєвих новацій.

Коло літературних уподобань польської інтелігенції Галичини формувалося на двох рівнях. З одного боку, у її середовищі поширювалися літературні тексти та ідеї, які мали загальнопольське консолідуюче значення, особливо важливе в момент створення політичних націй. Так, наприкінці XIX–на початку XX ст. у текстах польських істориків літератури склався літературний канон, перенесений згодом у шкільну лектуру⁶. Звідси – популярність Яна Длугоша, Яна Кохановського чи того ж таки Шимона Шимоновича, Юзефа Бартоломея Зіморевича – коли йшлося про літературу до XVIII ст.⁷, а особливо концепції “трьох поетів-пророків” XIX ст. (Міцкевича, Словацького, Красінського), насамперед двох із них – Адама Міцкевича і Юліуша Словацького, та їхніх творів (відповідно – “Пана Тадеуша”, “Дзядів”, “Короля-Духа”, “Беньовського” та ін.). Ці тексти, як згодом, наприкінці XIX–на початку XX ст., трилогія Генрика Сенкевича (“Вогнем і мечем”, “Потоп”, “Пан Володійовський” та “Хрестоносці”), мали особливе значення для галицьких поляків. З одного боку, вони ідеалізували образ Речі Посполитої, а з другого (як міцкевичівський “Пан Тадеуш”) – творили наполеонівський міф, що вселяв надію на її відновлення. Водночас, ті ж таки автори формували образи етнічних сусідів – українців (меншою мірою – литвинів та їх історії, зокрема у ранню нову добу), які у польському середовищі нерідко переносилися на модерний час та міжетнічні взаємини в Галичині. Тут знаковим став твір Г.Сенкевича “Вогнем і мечем”, що відтворював польську візію Хмельниччини (не випадково твори Г.Сенкевича систематично видавалися саме в Галичині.) Важливими для поляків-галичан були й твори Стефана Жеромського, якого часто сприймали крізь призму псевдоніма (Маурици Зух). Його “Сізіфові праці”, “Попіл” чи “Розкляють нас круки-ворони” (“Rozdziobią nas kruki wrony”) (частину цих творів також видали у Львові) акценту-

⁶ Див., напр.: *Biegeleisen H.* Illustrowane dzieje literatury polskiej. T.1–5. Wieden, 1898–1903; *Chmieliowski P.* Historia literatury polskiej. T.1–6. Warszawa, 1899–1900; *Wojciechowski K.* Dzieje literatury polskiej. Wyd.2. Lwów–Warszawa, 1926; *Prochnicki F., Baranowski B.* Polska książka do czytania dla szkół wykładowych żeńskich. Wyd.3 Lwów, 1897. T.1; *Prochnicki F., Baranowski B.* Polska książka do czytania dla szkół wykładowych żeńskich. Lwów, 1904. T.3; *Masanowski M.* Charakterystyki literackie pisarzy polskich. Cz.V: Kornel Ujejski. Złoczów, br.[1898–1899?]; *Masanowski M.* Charakterystyki literackie pisarzy polskich. Cz. VII.: Aleksander hrabia Fredro. Złoczów, br.[1898–1899?]; *Masanowski M.* Charakterystyki literackie pisarzy polskich. Cz.XV: Jozef Ignacy Kraszewski. Lwów–Złoczów, br.[1898–1899?] та ін.

⁷ Присутність імен Длугоша чи Зіморевича у цьому ряду не випадкова (сюди можна було б додати, зрештою, Кадлубка, Стрийковського чи інших польських хроністів): межа між художнім та документальним текстом у середньовічній та ранньоновітній традиції була доволі відносною, якщо не відсутньою взагалі.

вали увагу на трагізмі польської історії, що теж впливало на формування національної свідомості галицьких поляків. Натомість, тексти Владислава Реймонта, особливо його “Селяни”, конструювали етнографічний образ поляків як селянської нації. Це теж мало важливе значення для місцевої польської інтелігенції і аристократії, яка бажала відчувати “зв’язок з народом”. Водночас тексти Ігнаци Крашевського (наприклад, “Стара байка”) нерідко сприймалися як романтична історія Польщі та Слов’янщини загалом. Особливо популярними в Галичині були ті автори, які тут народилися або якийсь час проживали. На початку XIX ст. цей ряд включав твори дуже різних письменників: від Яна Непомуцина Камінського до Корнелія Уейського, Северина Гоцинського, Александра Фредро. Наприкінці XIX–на початку XX ст. його доповнили нові постаті: від Яна Ляма до Яна Каспровича та Леопольда Стаффа⁸. При цьому сприйняття їхніх літературних творів було неоднаковим: Яна Непомуцина Камінського його сучасники цінували передусім як автора панегіриків, Александра Фредро – як комедіографа, Яна Ляма – як автора сатиричних текстів “на злобу дня”, влучних хронік-спостережень з галицького життя; Северина Гоцинського – як представника національних аспірацій поляків, Яна Каспровича і Леопольда Стаффа – як ліриків. Водночас твори

Габрієлі

Запольської спричиняли суперечки докола, з одного боку, моралі галицького суспільства і його стереотипів, а з другого – докруг популярної на зламі XIX–XX ст. теми: жінка, лицемірна міщанська мораль, емансипація, література⁹. Зрештою, твори *fin de siècle*, що належали членам “Молодої Польщі”, загалом спонукали до дискусій¹⁰. Отож, лабиринт критеріїв і оцінок був доволі складним. При цьому на зламі XIX–XX ст. у свідомості поляків – завдяки читанкам Богдана Лепкого для польських шкіл, хрестоматіям та збірникам перекладів Сидора Твердохліба, популярним історичним нарисам – також формувався певний образ української руської літератури.

Ще складнішою була історія літературних та ідеологічних орієнтирів української галицької інтелігенції. З одного боку, на неї впливала та ж таки поствізантійська традиція, зокрема релігійна література, а з другого – польське письменство, яке тривалий час домінувало у сім’ях української інтелігенції та духовенства. Зрештою, на початку XIX ст. польська література в Галичині виразно переважала над українською.

У середині XIX ст. під впливом романтичних ідеалів спочатку “Руської Трійці”, а згодом і Весни Народів 1848 р. літературні уподобання української інтелігенції, принаймні певної її частини, змінилися. Ці зміни відображали трансформації літературного простору Центрально-Східної Європи у XIX ст., які прямо й опосередковано впливали на інтелектуальний пейзаж Галичини.

У часи Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича та Якова Головацького під впливом романтизму й слов’янофільства зародився інтерес насамперед до чеської та сербської літератури й фольклору. Як наслідок – переклади Краледворського рукопису та сербського фольклору, інтерес до якого зріст під впливом видань Вука Караджича. Зрештою, створюючи власні літературні тексти, галицькі просвітителі орієнтувалися переважно на ці зразки (не випадково діячів “Руської Трійці” називали саме “будителями”). Щоправда, згодом орієнтація на західні й південнослов’янські літератури у руському соціумі стала менш виразною. Натомість, цей напрямок (у своїй інтерпретації) поча-

⁸ *Feldman W.* Współczesna literatura polska. 1864–1918. Okresem 1919–1930 uzup. S. Kołaczkowski. Wyd. 8. Kraków, 1930.

⁹ *Rurawski J.* Gabriela Zapolska. Warszawa, 1981.

¹⁰ *Brozowski S.* Legenda “Młodej Polski”. Studia o duszy kulturalnej. Lwów, 1910.

ли підтримувати галицькі москвофіли, які вбачали у ньому відображення ідеї всеслов'янської єдності. Так само інтенсивно вони вдалися до пропагування тих творів російської літератури та культури, котрі поширювали панславистичну доктрину.

Варто відзначити, що у другій половині XVIII–на початку XIX ст. змінилася й сама російська література (й культура). Вона пройшла своєрідний “кульбін”. Домодерна література Московського царства майже повністю була занурена у (пост)візантійську традицію – і за жанрами, і за риторикою та стилістикою. Секуляризована й примусово європеїзована література післяпетровської Росії продемонструвала парадокс. Докорінно змінилася система літературного дискурсу: створені у поствізантійському дусі твори стали тепер “читанням для низів”. Натомість, еліти вимагали нової літератури за такими ж жанрово-тематичними критеріями, як у країнах Західної Європи. Проте перебравши художню мову, жанрову систему, естетичні принципи, а частково сюжети французької, англійської та німецької літератур, російські письменники вкладали у ці схеми власну ідеологію, симетричну, а часто й опозиційну європейській¹¹. Ці фактори частково вплинули й на формування руської (української) літератури в Галичині (тим більше, що певний час Росію, її літературу й культуру сприймали як стратегічну протизагугу Польщі). Водночас тут часто помітна була полярна диференціація смаків та підходів читацької публіки. Зокрема, представники старорусинства, а згодом москвофільства орієнтувалися здебільшого на ті російські тексти, в яких так чи інакше формувалася ідеологія панславизму, зокрема образ особливого “народу-богоносця”, “Святої Русі” тощо. Звідси – численні видання творів російської літератури (спочатку – в оригіналі, згодом – в перекладах “народною мовою”, як тут називали українську): від Олексія Хом'якова, Михайла Хераскова, Миколи Карамзіна до Олександра Пушкіна, Льва Толстого, Івана Тургенєва, Федора Достоєвського у галицьких москвофільських видавництвах. Прихильники української ідеології не раз звинувачували русофілів у викривленому й гіперболізованому трактуванні російської літератури – насамперед, через щедre фінансування їхніх організацій царським урядом: “Письменство ваше – то для ран / Бальзам духовний. Всяк те знає. / Як жаль, що з твердих галичан / Ніхто нічого не читає! / Але пошліть їм з п'ять томів Хераскової епопеї... / Ах, дайте, дайте сто рублів / слугі всеруської ідеї!” – насміхався Володимир Самійленко з москвофільських лідерів¹². Натомість, радикально налаштовані українські прихильники поступових ідей захоплювалися (зокрема під впливом Михайла Драгоманова) не стільки Левом Толстим чи Іваном Гончаровим, як Миколою Некрасовим, Олександром Добролюбовим, Олександром Герценом з його “Минулим і думами” (“Былым и думами”) й “Хто винен?” (“Кто виноват?”) та Михайлом Чернишевським з його “Що робити?” (“Что делать?”). Проблеми батьків та дітей, нігілістів і консерваторів, навіть комуністичні утопії видавались їм значною мірою європейськими, модерними, а тому раціональними.

Одним з вирішальних чинників формування літературних смаків галицької інтелігенції стала література Великої України (від Івана Когляревського й Тараса Шевченка до Михайла Коцюбинського та Лесі Українки), накладена на місцеву та буковинську українську/ руську літературну традицію (від Маркіяна Шашкевича і Сидора Вороб-

¹¹ Розвиток цих процесів див.: Сакулін П. Русская литература. Ч.2. Москва, 1929.

¹² Самійленко В. Твори. Київ, 1958. С.173–174.

кевича до Василя Стефаника і Ольги Кобилянської)¹³. Зрештою, на такому перехресті літературних тенденцій сформувався Іван Франко, який намагався бути об'єктивним щодо усіх слов'янських літератур, працюючи для однієї – української. При цьому він по-різному ставився до польського й російського письменства. Так, певний час Іван Франко був “своїм” у польській літературі: його “Лель і Полель” та “Для домашнього огнища” були розраховані як на українську, так і на польську інтелігенцію. Згодом, після емоційних звинувачень на адресу Адама Міцкевича як “поета зради”, письменника почали вважати різким критиком усієї польської літератури. Зрештою, в останні роки життя Франко пережив “примирення” з Міцкевичем, відчував докори сумління через свій давній вчинок та, як акт прощення, за власний кошт опублікував дуже неоднозначну книгу “Велика втрата” (“Wielka utrata”. Львів, 1914) – текст нібито невідомої частини “Дзядів” (насправді ж, очевидно, чиєсь літературної містифікації) з додатком життєпису та поезій польського письменника¹⁴. Зрештою, він, як інші сучасники, бачив, наскільки тісними були процеси взаємовпливу між польською та українською літературами в Галичині. Так, дух Станіслава Пшибишевського й “Молодої Польщі” так чи інакше вплинув на формування богемної української “Молодої музи”. Не випадково й проза Василя Стефаника перегукувалася з тенденціями “молодопольської” естетики тощо¹⁵.

Ставлення І.Франка до російської літератури було не менш складним. Якийсь час – на початку своєї літературної кар'єри – він захоплювався тими ж російськими письменниками, що й старо- чи твердо-русини. Пізніше, у період соціалістичних симпатій, письменник, навпаки, посилено проявляв зацікавленість авторами, які мали славу радикальних, нігілістичних – насамперед, М.Чернишевським. Натомість, у зрілі роки письменник надавав перевагу радше класиці російської літератури XIX ст., дистанціювавшись від давніх уподобань. Водночас він добре розумів, наскільки усі слов'янські літератури залежали від модних тенденцій, що існували у неслов'янських літературних традиціях: німецькій, французькій, меншою мірою – англійській і американській, італійській тощо.

Загалом наприкінці XIX–на початку XX ст. чітко проявилися дві тенденції в оцінці слов'янських літератур: ідеологічна та естетична. Представники першої трактували історію цих літератур (насамперед західно- та південнослов'янських) як перехід від “героїчної” епохи їх розвитку (що виразилася, наприклад, в епосі південних слов'ян) через період романтизму й національного відродження до фази відносно “стагнації” західно- й південнослов'янських письменств. На їхню думку, якщо твори слов'янських “будителів” чи “пророків” (від Яна Коллара до Адама Міцкевича і Тараса Шевченка) апелювали до суспільства, народу, то тексти налаштованих на естетику сучасників, навпаки, “витали в повітрі”, далеко від суспільного життя, а це їх знецінювало¹⁶. Натомість, прихильники естетичного підходу сприймали красне письменство насамперед як витвір мистецтва, в окремих випадках навіть як “твір мистецтва заради мистецтва”. Вони вважали, що суттю літератури було якраз відокремлення її від ідеології, від прийнятих суспільних стереотипів аж до радикальної відмови від усталених понять і способів їх вираження. Під таким кутом зору “Молода Польща” чи “Молода муза”, неореалізм і неоромантизм ставали як-

¹³ Див.: *Огоновський О.* Історія літератури рускої. Т.1–6. Львів, 1886–1894; *Франко І.* Нарис історії україно-руської літератури до 1890 р. Львів, 1910; *Барвінський О.* Вибір з української літератури III і IV року учительських семінарій. 3. Вид. Львів, 1917.

¹⁴ Див. про це: *Якимович Б.* Видавничий проект “Wielka Utrata”: покаяння, містифікація чи переконання // *Якимович Б.* Іван Франко-видавець: книгознавчі та джерелознавчі аспекти. Львів, 2006. С.427–448.

¹⁵ *Wiśniewska E.* Wasyl Stefanyk w obliczu Młodej Polski. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1986.

¹⁶ *Gostomski W.* Historia literatury powszechnej w zarysie. Warszawa, 1898. Т.2. S.506–528, 689–707.

раз квінтесенцією літературного розвитку, свідченням його прогресу. Проте в дійсності певний компроміс таки виникав: частина літературних текстів набувала популярності саме тому, що їх розглядали як втілення певних політичних ідей, інша – через те, що вони якраз не вписувалися у цю парадигму, апелювали, наприклад, до ідеалів декадансу тощо. Зрештою, активно експлуатовалося уявлення про те, що справжній художній твір (наприклад, тексти тих, кого відносили до “національних пророків”) є водночас і маніфестом суспільного чи національно-суспільного руху, і шедевром естетичного мислення.

Міжвоєнний час. Нова політична ситуація після Першої світової війни змінила, хоч і не радикально, конфігурацію літературних уподобань галицьких інтелігентів. З одного боку, Галичина (Західна Україна – для українців чи Східна Малопольща – для поляків) й надалі залишалася простором двох літератур, з якими тут найкраще були ознайомлені: польської та української. Уподобання місцевих польських інтелігентів значною мірою співпадали зі смаками читачів відродженої Польщі. Польська література асоціювалася передовсім з авторами, які вважалися літературними класиками XIX–початку XX ст. Саме ці хрестоматійні тексти ставали предметами учнівських творів, теми яких розробляли польські педагоги-методисти¹⁷. Водночас популярними були і ностальгійно-гумористичні тексти Корнеля Макушинського, і художні мемуари та перекази Яна Парандовського, і твори Зофії Налковської, Яна Віктора, Юзефа Вітліна та ін. Паралельно відбувалася й поляризація смаків між прихильниками модерної поезії та лівої ідеології “Скамандру” й “Сигналів”, з одного боку, і тими, хто надавав перевагу традиційній естетиці та правій, національно-патріотичній ідеології – з другого.

На цьому тлі точилися дискусії й щодо місця польсько-єврейської традиції, яка утверджувалась усередині польської літератури. Так, твори Станіслава Вінченца, творця епічного роману “На високій полонині”, апелювали до культури галицьких українців, поляків та євреїв водночас. Тому кожен відчитував у них те, що хотів: українці – гуцульській фольклор, поляки – власну традицію “літератури гір”, євреї – містику ха-сидизму. Натомість, збірки оповідань “Цинамонові крамниці” і “Санаторій під клеписидрою” Бруно Шульца хоч за мовною ознакою й належали польській літературі, проте описували світ галицького єврейства з використанням символіки й риторики Талмуду, Мішни, Зогару і Кабали. Це, а також прихований фрейдизм його візуальної “Ідолопоклонної книги” лише посилювало дискусії довкола творчої спадщини видатного письменника й графіка¹⁸.

Суперечки з приводу літературних пріоритетів точилися й у середовищі галицької української інтелігенції. Тут, як і в польському оточенні, дискутували прихильники модерністського дискурсу (які нерідко захоплювалися російською й українською радянською літературою 20-х років XX ст.) та соціалістичною ідеологією, і ті, хто був прихильником класичного письма, національно-патріотичних ідей і звичного канону літературних класиків (“від Котляревського до Франка”). Лише галицькі москвофіли надавали перевагу літературі російської еміграції 20–30-х років XX ст. (яка їх,

¹⁷ Szkołka dla młodzieży. Część 4. Wyd. nowe, poprawione. Lwów, 1920; Próchnicki F., Wojciechowski K. Wypisy polskie dla szkół średnich. Wyd.8. T.4. Lwów–Warszawa, 1929; Wojciechowski K. Wypisy polskie dla szkół średnich. Wyd.3. T.5. Lwów–Warszawa, 1931; Kubiński B., Kotarbiński M., Zarembina E. Czytanka dla IV klasy miejskich i wiejskich szkół powszechnych. Wyd.2. Lwów, 1935; Zatorski Z. Wypracowania na tematy z polskiej literatury predromantycznej. Lwów, 1929.; Żurowski Z. 35 wypracowań maturalistycznych z literatury polskiej. Wyd.2. Lwów, brw. [1930]; Pisarski J. Zbiór wolnych tematów z historii i literatury dla użytku abiturjentów. Lwów, 1937.

¹⁸ Фіцовський Є. Регіони великої ересі та околиці. Бруно Шульц і його міфологія / пер з пол. Київ, 2010.

зрештою, фінансувала). Не дивно, що й власні тексти вони вважали частиною загально-російської традиції. Водночас читальні товариства імені Михайла Качковського, конкуруючи з українськими читальнями "Просвіти", популяризували й твори "слов'янських" авторів дещо більше, аніж їхні опоненти.

Розпад Австро-Угорщини, утворення нових, зокрема й слов'янських, держав загалом спричинили також інтерес до їхніх літератур. Так, популярним у різних середовищах Галичини став перекладений польською та українською мовами роман Ярослава Гашека про Швейка, проза Карела Чапека (якого активно екранізували), Іво Андрича тощо. Усі вони належали до тогочасного канону визначних творів світової літератури, які (теоретично) мала б знати кожна освічена людина. Наприкінці 30-х років цей список включав і твори Яна Амоса Коменського, і Вука Караджича, і поезії Яна Врхліцького та Яна Неруди (з усіх слов'янських літератур у ньому переважали, все ж, твори російських авторів – від Михайла Ломоносова до Максима Горького й Олександра Блока)¹⁹. Це викликало суперечки щодо естетичних смаків та ідеологічних орієнтацій, проте вибух Другої світової війни на певний час деактуалізував, хоч і не припинив дискусії довкола літературних текстів.

Таким чином, приклад функціонування літератур різних слов'янських народів в Галичині до 1939 р. показав, що протиставлення ідеологій не виключає взаємодії і навіть тотожності естетичних принципів та художньої мови, якими послуговуються автори. Він також продемонстрував, що підсвідомо літературні образи можуть доволі потужно впливати на настрої й ідеї людей (зрештою, у чомусь мають рацію і ті представники євромарксистизму, які стверджують, що кожна естетика містить у собі ідеологію (й навпаки)²⁰, кожна залежна від історичних обставин та стереотипів, від уявлень тої епохи, коли вона виникла). Водночас рецепція слов'янських літератур у регіоні з такою непростю історією, як Галичина – приклад того, як зміна політичних умов, етнічної ситуації та адміністративних кордонів впливає на конфігурацію культурного простору та на орієнтацію людей у ньому. Усе сказане лише додатково засвідчує: попри позірну простоту, інтерпретувати історію літератури, та й історію загалом, інколи так само не просто, як наповнений несподіваними метафорами, епітетами й алюзіями літературний твір. А може, й ще складніше, бо ж історична реальність завжди менш передбачувана, аніж будь-який текст.

BETWEEN IDEOLOGY AND AESTHETICS: SLAVIC LITERATURES IN THE RECEPTION OF THE GALICIAN INTELLIGENTSIA OF THE 19– 20th CENTURY

Roman HOLYK

*Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of National Academy of Science of Ukraine
4, Kozelnytska str., Lviv, 79008
The History of Middle Age Department
e-mail: roman_holyk70@ukr.net*

The article deal with the problems of the reception of the Slavic literatures in the milieu of the Galician Ukrainian and Polish Intelligentsia of the 19–20th Centuries.

¹⁹ Див: *Literatura obca. Wybitne dzieła* // M. Arcta Nowoczesna encyclopedia ilustrowana. Warszawa, 1938. S. 765–770.

²⁰ *Eaghton T. The Ideology of Aesthetic*. Cambridge (Mass.), 1991.

The author analyze the ideological and aesthetical influence of this literary texts on the mentality of the Galician inhabitants.

Key words: Slavic literatures, Galicia, stereotypes, mentality, history, ideology, aesthetics.

МЕЖДУ ИДЕОЛОГИЕЙ И ЭСТЕТИКОЙ: СЛАВЯНСКИЕ ЛИТЕРАТУРЫ В ВОСПРИЯТИИ ГАЛИЦИЙСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ XIX–XX вв.

Роман ГОЛЫК

*Институт украиноведения им. И Крипьякевича НАН Украины,
ул. Козельницькая, 4, Львов, 79008
Отдел истории средних веков.
e-mail: roman_holyk70@ukr.net*

В статье рассматривается проблема восприятия славянских литератур в среде галицийской украинской и польской интеллигенции XIX–XX вв. Автор анализирует идеологическое и эстетическое влияние литературных текстов на менталитет жителей Галиции.

Ключевые слова: славянские литературы, Галиция, стереотип, менталитет, история, идеология, эстетика.

Стаття надійшла до редколегії 22.04.13.
Прийнята до друку 14.05.13.